

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 36. stav (1) Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika ("Službeni glasnik BiH", broj 47/16), na sjednici održanoj 31. jula 2018. godine, donijela je

O D L U K U
o proglašenju grobljanske cjeline – Jevrejsko groblje na lokalitetu
Borić u Tuzli nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine

Član 1.

(Predmet zaštite i prostorni obuhvat)

(1) Grobljanska cjelina – Jevrejsko groblje na lokalitetu Borić u Tuzli proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

(2) Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru označenom kao k.č. 2474 (novi premjer), što odgovara k.č. 1164/41 (stari premjer), zk uložak broj 13711, k.o. SP_Tuzla, Grad Tuzla, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

(3) Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene ovom odlukom, a u skladu sa Zakonom o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

(4) U skladu sa Pravilnikom o kriterijima vrednovanja dobara, podjeli po predmetu pravne zaštite i postupku kategorizacije nacionalnih spomenika ("Službeni glasnik BiH", broj 47/18), dobro je svrstano u kategoriju "nacionalni spomenik od izuzetnog značaja za Bosnu i Hercegovinu".

Član 2.

(Nadležnost za osiguranje mjera zaštite)

(1) Federacija Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Federacija) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

(2) Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

Član 3.

(Mjere zaštite nacionalnog spomenika)

(1) U svrhu trajne zaštite nacionalnog spomenika na prostoru definiranom u članu 1. stav (2) ove odluke, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- a) dozvoljeni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi na tekućem održavanju, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);
  - b) dozvoljeno je obavljanje radova na infrastrukturi, uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;
  - c) radovi na uređenju nacionalnog spomenika i radovi na saniranju oštećenja nadgrobnih spomenika dozvoljni su isključivo uz prethodno izrađen projekat sanacije, restauracije i konzervacije, te uz odobrenje nadležnog ministarstva i nadzor nadležne službe zaštite;
  - d) nije dozvoljeno izmještanje grobnih mjesta i nadgrobnih spomenika;
  - e) dozvoljeno je čišćenje nadgrobnika u slučaju da je to neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata nadgrobnika, uz prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba biti zasnovan na biološkim, hemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne, te sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu utjecaja načina čišćenja na kamen;
  - f) prostor nacionalnog spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;
  - g) obavezno je provođenje mjera održavanja čistoće i komunalnog reda;
  - h) izvršiti uređenje prostora groblja sa izradom projekta odgovarajućeg hortikulturnog uređenja;
  - i) ograditi groblje na odgovarajući način koji neće narušiti vizure na groblju i osigurati pristup za posjetioce.
- (2) Federacija je posebno dužna osigurati:
- a) godišnji geodetski monitoring procesa slijeganja tla;
  - b) izradu preliminarog snimka postojećeg stanja kojim će se utvrditi stepen ugroženosti nacionalnog spomenika i identificirati deformacije terena nastale usljed slijeganja tla, te izradu projekta sanacije utvrđenih deformacija.

Član 4.

(Stavljanje van snage provedbenih akata)

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

Član 5.

(Suzdržavanje od poduzimanja radnji)

Svako, a posebno nadležna tijela Federacije, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

Član 6.
(Dostavljanje odluke nadležnom sudu)

Ova odluka će se nakon objave u "Službenom glasniku BiH" dostaviti nadležnom općinskom sudu, odnosno drugom nadležnom tijelu, radi upisa u zemljišne knjige.

Član 7.
(Sastavni dio odluke)

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web-stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

Član 8.
(Konačnost odluke)

Prema članu V stav 4 Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

Član 9.
(Stupanje na snagu)

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: prof. dr. Amir Pašić, Goran Milojević i Radoje Vidović.

Predsjedavajući Komisije

Radoje Vidović

Broj: 07.7-2.3-37/18-13
31. jula 2018. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07), "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona dostavio je 14. augusta 2017. godine peticiju/prijedlog za proglašenje Jevrejskog groblja na lokalitetu Borić u Tuzli, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 36. stav (1) Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Jevrejsko groblje u Tuzli svjedoči o prisutnosti Jevreja i njihovom životu u tom mjestu još od XIX stoljeća.

Jevreji se u Tuzlu u velikom broju počinju naseljavati sa dolaskom austrougarske uprave, a dotada je postojanje Jevreja u Tuzli bilo sporadično. Groblje je zvanično oformljeno 1900. godine, iako su ukopi vršeni i ranije, a o tome svjedoče natpisi na nadgrobnicima.

Značaj groblja leži i u činjenici da su forme i oblici nadgrobnika raznovrsni. Osim nekoliko nadgrobnika koji svojom formom položenih kamenih sanduka mogu upućivati na najstarije, ali i sefardske spomenike, zastupljeni na mnogim jevrejskim grobljima u Bosni i Hercegovini, dolaskom Aškenaza u drugoj polovini 19. stoljeća, na groblju se pojavljuju i moderniji oblici nadgrobnika po uzoru na one nastale u Zapadnoj Evropi.

Dvije forme nadgrobnika dominiraju grobljem, a to su nadgrobnici u formi stele i obeliska koji se javljaju kao samostojeći, na postolju ili u kombinaciji sa horizontalnom pločom.

Veliki broj natpisa je ostao očuvan, što je važan dokument o porodicama koje su živjele u Tuzli u tom periodu. Natpisi su dvojezični, isklesani hebrejskim kvadratnim pismom i latiničnim pismom.

Oblici, ukrasi, simboli kao i natpisi pružaju jednu od najbolje dokumentiranih svjedočanstava razvoja tradicije i kulture jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka izvršen je uvid u:

- a) podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije
- b) uvid u sadašnje stanje dobra
- c) kopiju katastarskog plana
- d) zemljišno-knjižni izvod
- e) historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke
- f) važeću prostorno-plansku dokumentaciju.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 34. stav (1) Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je poduzela sljedeće aktivnosti:

- Dopisom, broj: 07.7-35.2-19/18-3, od 23. 01. 2018. godine, Komisija je zatražila dostavljanje dokumentacije u vezi sa proglašenjem *Jevrejskog groblja na lokaliteta Borić u Tuzli* od: Grada Tuzla (Gradonačelnik), Služba za geodetske poslove i imovinsko-pravne poslove, Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine i Jevrejske općine Tuzla.

- U "Službenom glasniku BiH", broj 8/18 od 2. 2. 2018. godine, objavljeno je Obavještenje o pokretanju postupka proglašenja Grobljanskog područja – Jevrejsko groblje u Tuzli, nacionalnim spomenikom, te poziv vlasnicima i drugim zainteresiranim fizičkim i pravnim licima, tijelima i institucijama da u roku od 30 dana dostave Komisiji svoja stajališta u vezi sa proglašenjem dobra nacionalnim spomenikom.

Do donošenja odluke, Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

a) Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, broj: 07-40-4-481-1/18, od 07. 02. 2018. godine, kojim se Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika obavještava da je predmetno dobro bilo evidentirano pod nazivom Jevrejsko groblje, Tuzla, ali da nije bilo zaštićeno od Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.

b) Dopis Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, Jevrejska općina Tuzla od 05. 02. 2018. godine, kojim je Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljena sljedeća dokumentacija:

- 1) Kopija katastarskog plana
- 2) Izvod iz posjedovnog lista
- 3) Zemljišnoknjižni izvadak
- 4) Popis grobnih mjesta
- 5) Dopis Kolegiju Gradskog vijeća Tuzla.

c) Geodetski snimak lokaliteta od 23. 04. 2018. godine, koji je naručila Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika. Izradio Ešref Salihagić.

d) Dopis Grada Tuzla, br. 02/10-9-2-2018 od 08. 02. 2018., kojim je Komisiji za očuvanje

nacionalnih spomenika dostavljena sljedeća dokumentacija:

- 1) Akt Službe za geodetske i imovinsko-pravne poslove, br. 07-31-763/18-MD od 31. 01. 2018. godine
- 2) Identifikacija parcela novi plan i stari plan od 31. 01. 2018. godine
- 3) Izvod iz posjedovnog lista, br. 342 KO Tuzla II, broj: 07-31-972/18-2 od 31. 01. 2018. godine
- 4) Zemljišnoknjižni izvadak, broj 13711 SP Tuzla
- 5) Ftc satelitskog snimka
- 6) Akt Službe za prostorno uređenje i zaštitu okoline, br. 06/18-23-Sl.49/2018 S.R. od 06. 02. 2018. godine
- 7) Izvod iz prostornog plana br. 06/18-23-Sl.49/2018 S.R. od 06. 02. 2018. godine
- 8) Akt Upravne organizacije Zavod za urbanizam Tuzla, br. 12-23-31-2018-IS od 07. 02. 2018. godine.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Jevrejsko groblje u Tuzli nalazi se u sjeverozapadnom dijelu grada na lokalitetu Borić. Smješteno je na prostoru koji obuhvata k.č. 2474 (novi premjer) što odgovara k.č. 1164/41 (stari premjer), upisan u zk. uložak broj 13711, k.o. SP_Tuzla, Grad Tuzla. Zauzima površinu od 2767 m².

Historijski podaci

Jevreji se u Tuzlu u velikom broju počinju naseljavati sa dolaskom austrougarske uprave, a dotada je postojanje Jevreja u Tuzli bilo sporadično. Prema prvom popisu stanovništva u BiH za vrijeme austrougarske uprave u Tuzli je živjelo 17 Jevreja¹. U Tuzli je bilo više Aškenaza nego Sefarda. "Tuzlanska općina je bila najmlađa i razlikovala se od drugih time što je imala više Aškenaza nego Sefarda, pa su u Tuzli bile i dvije jevrejske općine sa posebnim hramovima."² Ostala mjesta imala su zajedničku općinu osim Banje Luke i Sarajeva.

U Tuzli su postojale dvije jevrejske općine i dva hrama. Aškenaska jevrejska općina osnovana je između 1885. i 1890. godine³, a sinagoga, koja se nalazila u Klosterskoj ulici u Tuzli, izgrađena je 1902. godine.

Sefardi su sinagogu imali u Szapari ulici (danas nosi naziv Jevrejska ulica) i to je bila prva sinagoga u Tuzli, iako je prvih godina austrougarske uprave u Tuzli živjelo svega 9–10 sefardskih porodica.⁴ "Spominjanje te sinagoge, kao prve u Tuzli, datirano je

---

¹ Pinto, Avram. Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

² Konforti, dr. Josef. Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine, Travnički Jevreji, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo: NP "Oslobođenje", 1966., 132.

³ Hasanhodžić, Anisa; Rustemović, Rifet. Tragovima naših komšija, Jevreji u BiH i holokaust, Sarajevo: Institut za historiju, 2015.

⁴ Hasanhodžić, Anisa; Rustemović, Rifet. Tragovima naših komšija, Jevreji u BiH i holokaust, Sarajevo: Institut za historiju, 2015.

u period osmanske uprave, a vidljivo u putopisu Franza Mauera, koji navodi kako u ovom gradu "raštrkanih bjeličastih kuća" pored "20 džamija, katoličke i pravoslavne crkve, postoji i jedna privatna sinagoga"⁵. Najveći broj sefardskih Jevreja doseljava u Tuzlu poslije I svjetskog rata i to iz Bijeljine, Zvornika i Dervente⁶.

Početkom 20. stoljeća najveće općine u unutrašnjosti Bosne bile su banjalučka, bijeljinska i tuzlanska. Tuzlanska je u tom periodu imala 300 članova⁷.

U Tuzli je prema popisu stanovnika 1910. godine živjelo ukupno 349 Jevreja, a od toga su 80 bili sefardi i 269 aškenazi⁸. Popisom iz 1940. godine, evidentirano je da tuzlanska jevrejska općina broji 373 ljudi⁹.

O stradanju Jevreja u Drugom svjetskom ratu govori podatak da ih je iz Tuzle u periodu 1941–1943. u koncentracione logore odvedeno oko 300, dok ih se poslije rata vratilo svega dvadesetak.

Jevrejsko groblje u Tuzli, zajedničko i za Sefarde i Aškenaze utemeljeno je 1900. godine, ali prema natpisima sa nadgrobnih spomenika evidentno je da su se ukopi vršili i ranije.

Posljedni ukop u groblju izvršen je 2017. godine.

2. Opis dobra

Jevrejsko groblje se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Tuzle na lokalitetu Borić i zauzima površinu od 2767 m². U neposrednoj blizini nalaze se i muslimansko i katoličko groblje. Na groblju su sahranjivani i Sefardi i Aškenazi.

Ulaz u groblje se nalazi na istočnoj strani kompleksa. Ulaznu kapiju čine dotrajala čelična dvokrilna vrata, dok je groblje ograđeno ogradom od bodljikave žice koja je pričvršćena na betonske stubove.

Na groblju je prilikom snimanja postojećeg stanja identificirano i evidentirano oko 160 nadgrobnih spomenika¹⁰. Svi nadgrobnici orijentirani su u pravcu jugozapad–sjeveroistok sa čeonim stranama orijentiranim prema jugozapadu.

Osim nekoliko nadgrobnika koji svojom formom položenih kamenih sanduka mogu upućivati na najstarije, ali i sefardske spomenike kakve smo u prilici vidjeti na mnogim jevrejskim grobljima u Bosni i Hercegovini, dolaskom Aškenaza u drugoj polovini 19. stoljeća, na groblju se pojavljuju i moderniji oblici nadgrobnika po uzoru na one nastale u Zapadnoj Evropi. Ova grupa nadgrobnika izrađena je od klesanog kamena, betona ili mermera.

U ovoj grupi novijih nadgrobnih spomenika moguće je identificirati dvije dominantne forme.

- Nadgrobnik u formi stele. Jednostavne stele imaju zabatne, lučne ili završetke sa lučnim izbočenjem. Složenije verzije su stilski više strukturirane, ali i bogatije ukrašene profilacijama i geometrijskim oblicima. Natpisi ove grupe smješteni su na prednjoj strani nadgrobnika. Ova grupa nadgrobnika izrađivana je od klesanog

---

⁵ Isto, 302.

⁶ Gotovac, Vedrana. Sinagoge u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Muzej Grada Sarajeva, 1987., 48.

⁷ Konforti, dr. Josef. Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine, Travnički Jevreji, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo: NP "Oslobođenje", 1966., 132.

⁸ Pinto, Avram. Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

⁹ Isto.

kamena ili betona. U groblju se nalazi nekoliko stela izrađenih od kamena pješčara. Stele mogu biti izvedene kao slobodnostojeće ili na postolju. Veliki je broj stela koje se na groblju pojavljuju u kombinaciji sa horizontalnim pločama, ali i onih sa dva postolja.

- Nadgrobnik u formi obeliska. Obelisk može biti slobodnostojeći, na postolju ili u kombinaciji sa horizontalnim pločama. Natpisi su smješteni na prednjoj strani obeliska. Izrađivani su od klesanog kamena ili crnog mermera.

Natpisi na nadgrobnicima su dvojezični¹¹, isklesani hebrejskim kvadratnim pismom i latiničnim pismom na njemačkom ili bosanskom jeziku. Prema podacima iz 1910. godine, njemački jezik bio je maternji jezik za Jevreje Aškenaze, dok su Sefardi znali bosanski jezik s obzirom na činjenicu da su od njihovog dolaska iz Španije protekla više od tri stoljeća¹².

Pored natpisa, na nadgrobnicima se pojavljuju i razni motivi koji su većinom smješteni u zaglavlju prednje strane spomenika, iznad natpisa.

- Davidova zvijezda¹³,
- Ruke kao simbol se često pojavljuju na spomenicima potomaka Kohen¹⁴, kao simbol njihovog prava blagosiljanja¹⁵. Ruke su postavljene u položaj za svećenički blagoslov.
- Vrš je simbol Levita, članova sveštenečkog plemena Levi¹⁶. Vrš predstavlja simbol njihove funkcije u hramu¹⁷. Oni tokom bogoslužjenja u Sinagogi imaju određene privilegije; jedna od njih je i pranje ruku svećenika prije početka službe.
- Tužna vrba je simbol tuge i žalovanja.

U groblju su podignuti i nadgrobni spomenici žrtvama stradalim u logorima Jasenovac i Stara Gradiška.

U nastavku teksta dati su opisi nagrobnika koji svjedoče raznovrsnost formi, odnosno bogatstvo umjetničkih izraza u oblikovanju nadgrobnika, nadgrobnici koji daju historijske podatke o porodicama koje su živjele u Tuzli, kao i oni koji svjedoče različitost

---

¹¹ U opisu pojedinih nadgrobnika urađen je prijepis natpisa pisanih latiničnim pismom.

¹² Hadžibegović, Ilija. Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća, Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2004.

¹³ Davidova zvijezda, Magen David (hebr.). Davidov štit. Hebrejski naziv za zvijezdu šestokraku. Magen David čine kraci dva istostrana trougla sa zajedničkim centrom, položena u suprotnim smjerovima, čiji su uglovi usmjereni na šest strana (gore, dolje, istok, zapad, sjever, jug) simbolizirajući da je Bog svuda. Eli Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma (Istorija, religija, običaji)*. Sarajevo: Magistrat, 2007.

¹⁴ Kohen – sveštenik. Prvi Kohen je bio Mojsijev brat Aaron, a kasnije je služba prelazila sa oca na sina. Koheni su pripadnici staleža čija je dužnost bila služenje Hramu paljenjem mirisa i prinošenjem žrtava. Eli Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma (Istorija, religija, običaji)*. Sarajevo: Magistrat, 2007., str. 150.

¹⁵ ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA, Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije, Izdanje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije Beograd, 1996.

¹⁶ (Hebr.) Po Bibliji, sin Jakovljević, po kojem je dobilo ime i pleme kojem je pripadao Mojsije. Stalež u jevrejskom narodu posvećen za službu u hramu. Drugi stalež između tri, nakon Kohena, a prije Izraela (jevrejski narod). U sinagogi se pozivaju Tori poslije čitanja Kohena. Eli Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma (Istorija, religija, običaji)*. Sarajevo: Magistrat, 2007., str. 161.

¹⁷ ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA, Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije, Izdanje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije Beograd, 1996.

tradicije bosanskohercegovačkih Jevreja (Brojevi nadgrobnika se nalaze na Situaciji koja je sastavni dio Odluke).

Nadgrobnici br. **10a i 10b** čine porodičnu grobnicu ukupnih dimenzija 230 x 195 cm. Nadgrobnik 10a izveden je u formi obeliska izrađenog od crnog mermera. Motiv: žalosna vrba. Natpis:

*Ovdje počiva
Albert Holzmänn
Rođen dne 8. juna
1896,
Umro dne 14. Januara
1921.
Počivaj u miru!*

Nadgrobnik 10b je polomljen. Na licu mjesta se nalazi samo baza obeliska izrađena od klesanog kamena.

Nadgrobnik br. **11** je niska stela izrađena od kamena širine 43 cm i debljine 10 cm sa natpisom. Vrh stele je u formi lučnog izbočenja. Motiv: Davidova zvijezda. Natpis:

*Hier ruht
Josef Lowy*

Nadgrobnik br. **12** je betonska grobnica ukupne dužine 222 cm i širine 120 cm. Nadgrobnik je izveden u formi stele sa postoljem. Motiv: žalosna vrba. Natpis je dvojezičan. Natpis:

*Ovdje počiva
Ludvig
Holzmänn
Rođ 21. maja 1853.
Umro 20 dec. 1922
Pokoj mu duši*

Nadgrobnik br. **19** je izrađen od crnog mermera u formi stele. Motiv: Davidova zvijezda. Evidentiran je dvojezični natpis. Natpis:

*Moise A. Danon
1895 - 1945*

Nadgrobnik br. **20** je podignut za stradale u logoru Jasenovac. Izrađen je od crnog mermera u formi stele. Natpis:

*Eugenija Blatt
Rođ. Stern
1871-1941
Oskar Blatt
1909 – 1942
Jasenovac*

Nadgrobnik br. **21** je izveden od crnog mermera u formi stele. Natpis:

*Johan Schwarzbërg
1884 – 1934.
Berta Schwarzbërg
Rođ. Blatt
1893 – 1942
Logor Stara Gradiška*

Na postamentu nadgrobnika nalazi se potpis klesarske radionice Industrija mramora Subotica¹⁸.

Nadgrobnik br. **23** je oborena i prelomljena stela od crnog mermera. Iz fragmenata sačuvanih na licu mjesta vidljivo je da je stela bila završena lučnim izbočenjem. Evidentiran je i motiv Davidove zvijezde. Natpis nije bilo moguće upotpunosti pročitati. Natpis:

Ovdje počiva
Josef M. Finci
Rođen 7. marta 1866,
Preminuo 5. jula 1933.
Mir njegovoj
(?) duši

Nadgrobnik br. **24** je izveden u formi široke stele izrađene od crnog mermera. Stela je završena zabatom. Izrađena je sa postoljem. Motiv Ruke. Dvojezičan natpis:

Med. Univ.
Dr Josef Katz
1864 - 1932

Nadgrobnik br. **25** je oborena i prelomljena kamena stela. Dvojezični natpis. Moguće pročitati dio natpisa:

majka
Laura Herman
Rodj Landau
Preminula 22 april 1932
U 73 godini života
Počivala u miru!

Nadgrobnici br. **26a** i **26b** čine porodičnu grobnicu dimenzija 260 x 220 cm sa izvedena dva obeliska izrađena od crnog mermera. Motivi: Davidova zvijezda. Natpisi su dvojezični.

Nadgrobnik 26a natpis na obelisku

Emma Berger
Rođ. Fleissig
1868 – 1938

Natpis na postolju:

Von der Trauer
Über deinen geliebten Gatten
Nur durch den Tod erlöst
Ruh sanft in seinem Schatten
Gute tante!

Prijevod:

---

¹⁸ Obradu kamena u Subotici započela su braća Levi Mavro i Ferenc 1892. godine u svojoj radionici. Pod imenom "Industrija mramora i kamenoreza" rade od 1925. do početka Drugog svjetskog rata kada firmu registriraju u Beogradu. *Stevan Mačković, Industrija i industrijalci Subotice (1918–1941), Istorijski arhiv Subotica, Historijski arhiv Subotica, Történelmi Levéltár Szabadka, Subotica, 2004.*

*Od žalosti
Za tvojim voljenim suprugom
Samo te smrt oslobodila
Počivaj mirno u njegovoj sjeni
Dobra tetko!*

Nadgrobnik br. 26b – natpis na obelisku:

*Ovde počiva
Ing Julius Berger
Građevinski inšpektor
Rođ. 28/IX. 1861.
Umro 19/VI. 1931.
Oplakivan od
svoje supruge.
Počivaj u miru!*

Natpis na postolju:

*Aus fernem Norden in dies sein zweites
Vaterland
Kam er noch jung, zu bauen hier mit
Geist und Hand.
Die Werke stehen, der Tod gebrochen hat
Des Schöpfers blick
Damit zerbrochen ward ein wundervolles
Eheglück*

Prijevod:

*Sa dalekog sjevera u ovu svoju drugu domovinu
Dosao je još mlad da ovdje gradi duhom i rukom.
Djela stoje, smrt je slomila pogled stvaraoca
Time je unistena jedna divna bračna sreća*

Nadgrobnik br. **27** izveden je formi stele izrađene od betona. Stela je zabatno završena. Izrađena je na dva postamenta. Od natpisa je moguće pročitati samo ime Aron Berger. Nadgrobnik br. **28** je izveden u formi stele izrađene od crnog mermera. Stela je završena lučno sa profilacijama sa strana. Sa bočnih strana stele također od crnog mermera nalaze se profilirani elementi niži od same stele koji podsjećaju na naslone. Natpis dvojezičan:

*Hier ruht herr
Lo?is Schossberger
Geb. 12. I 1856 gest. 13. VII 1925*

Nadgrobnik br. **29** je izveden u formi obeliska izrađen od crnog mermera. Postavljen je betonski, a zatim na dva mermerna postolja.

Natpis:

*Ovdje počiva u miru božjem
Josef L. Pesach
Preminuo dne 13 febr. 1931
U 55. godini života.*

Mir pepelu njegovu!

Na postolju nadgrobnika nalazi se potpis klesarske radionice Industrija mramora Subotica.

Nadgrobnik br. **31** je izveden u formi obeliska izrađenog od klesanog kamena. Evidentirana su dva postamenta. Motiv: Davidova zvijeda. Dvojezičan natpis.

Gusti Guttman

rođ. Wasserstein

18.09.1930

Nadgrobnik br. **37** je niska kamena stela sa završetkom lučnog izbočenja. Širina stele iznosi 43 cm, debljina 11 cm i visina 45 cm. Motiv Davidova zvijezda. Natpis:

Hier ruht

Schonwald

Geb 1895

Gest ???

Nadgrobnik br. **38** izveden je u formi stele izrađene od kamena pješčara. Širina stele iznosi 42 cm, debljina 8 cm. Motiv žalosna vrba. Natpis na hebrejskom.

Nadgrobnik br. **40** je niska stela izrađena od kamena pješčara širine 51 cm, debljine 9 cm i visine 95 cm. Stela je završena lučnim izbočenjem sa profiliranim bočnim stranama. Motiv na steli: žalosna vrba. Dvojezični natpis nalazi se unutar plitke niše.

Natpis je dvojezičan.

Marie Lainkauf

1893.

Nadgrobnik br. **41** je stela izrađena od kamena pješčara. Stela je završena lučnim izbočenjem. Natpis je dvojezičan i nalazi se u plitkoj niši čelone strane. Motiv: žalosna vrba.

Moritz Ungar

5653

Nadgrobnik br. **42** je niska kamena stela završena lučnim izbočenjem širine 44 cm, debljine 9 cm i visine 48 cm. Motiv na steli: Davidova zvijezda. Natpis:

Hier ruht

Regina Kobsa

Geb 1846.

Gest 1892.

Nadgrobnik br. **43** izveden je u formi stele izrađene od kamena pješčara. Natpis na steli je dvojezičan. Moguće je pročitati *November 1893., December 1894.*

Nadgrobnik br. **43b** je izveden u formi stele za zabatnim završetkom. Izrađen od klesanog kamena. Motiv: žalosna vrba. Natpis pisan hebrejskim pismom.

Nadgrobnik br. **47** je u formi obeliska izrađenog od crnog mermera. Motiv: žalosna vrba. Natpis na obelisku:

Rosalie Schossberger

Geb. Almoslino

Geboren 20 December 1856.

Gestorben 29 Juni 1903.

Natpis na postolju obeliska pisan je hebrejskim pismom.

Nadgrobnik br. **52** je u formi obeliska izrađenog od crnog mermera. Motiv: ruke.

Natpis:

*Salamon Kohn¹⁹
Brauereibesitzer
Tuzla
Geboren 1845.
Gestorben 1908
Tiefbetrauert von
Gattin u. Kinder
Denen er stets der beste
Gatte u. Vatter war.*

Prijevod:

*Salamon Kohn
Vlasnik pivare (pivnice)
Tuzla
Rođen 1845
Preminuo 1908
Duboko za njim zale
Supruga i djeca
Kojima je uvijek bio najbolji
suprug i otac*

Nadgrobnik br. **53** je u formi obeliska. Natpis:

*Ovdje počiva
Dr Ignatz
Fischer²⁰
Umro 12. decembra 1918.
U 53. god. Časnog
Života
Počivao u miru!*

Nadgrobnik br. **54** je izveden u formi stele izrađene od klesanog kamena. Stela je dekorativno razvijenija sa završetkom prelomljenog luka i istacima sa strana. Stela je ukrašena profilacijama.

Dvojezičan natpis.

*Hier ruht
Abraham Klimpl
Gestorben 5/3 1914.
Friede Seiner asche*

Nadgrobnik br. **56** je izveden u formi stele sa zabtnim završetkom i istakom u vidu manje nadstrešnice. Unutar stele izvedena je niša završena prelomljenim lukom. Natpis unutar niše je izveden hebrejskim pismom, dok je latinični natpid smješten na postolju nadgrobnika.

Natpis:

---

¹⁹ Jedan od vlasnika Prve tuzlanske parne pivare Taussig & Kohn iz Tuzle.

²⁰ Dr. Ignatz Fischer djelovao je u polju zdravstvene zaštite kao privatni ljekar. *Tragovima naših komšija*, str. 305.

*Hier ruhet unsere unvergessliche
Treue Gattin und Mutter
Ettel Tischler geb. Werner
Die am 23. Juli 1897. zu Lukavac
Im schafe durch Rauber ermordet wurde
Im alter vom 29 Jahren betrauert
Vom ihrem Gatten ???
Kinder. Friede seiner asche.*

Prijevod:

*Ovdje počiva naša nezaboravna vjerna supruga i majka
Ettel Tischler rođ. Werner
Koji je 23. Jula 1897 u Lukavcu
U snu ubio kradljivac
U 29 godini života za njom žali
njen suprug ???
djeca. Mir njegovom pepelu.*

Nadgrobnik br. **59** izveden je u formi obeliska od klesanog kamena. Obeliks je izveden sa postoljem. Motiv Davidova zvijezda. Ukupna visina obeliska iznosi 120 cm.

Natpis:

*RIFKA – RUT
HAJON
Rođena 19 juna 1924.
Umrta 12 jula 1930.*

Nadgrobnik br. **60** izrađen je u formi stele sa postoljem. Ukupna visina stele iznosi 178 cm dok su širina 46 cm i debljina 10 cm. Motiv Davidova zvijezda.

Natpis:

*Ovde počiva
Emanuel
Gottlieb
Rođ 26. V 1880.
Umro 20. IV 1925.
Vječan mu spomen!*

Nadgrobnik br. **61** izrađen je u formi stele. Širina stele iznosi 44 cm i debljina 10 cm. Stela je završena sa lučnim izbočenjem. Na prednjoj strani nalazi se niša u kojoj je dvojezični natpis.

Natpis:

*H.R
Dora Hausler Zierini
Gestorben
Im 21 Jahre
Am 27. juli 1915.*

Nadgrobnik br. **62** se sastoji od horizontalne i kose ploče sa natpisom. Ukupna dužina nadgrobnika iznosi 126 cm i širina 64 cm. Motiv: Davidova zvijezda.

Natpis:

Ovdje počiva

Neti Finci
Rođ 26. 5 1904.
Umr 14. 3 1913.
Lahka joj zemlja

Nadgrobnik br. **63** je izveden u formi obeliska koji podrazumijeva postolje piramidalne forme sa pločom na koju je uklesano ime pokojnika. Na postolje su postavljena dva istovjetna stubića koja u oblikovnom smislu sugeriraju značajke kubizma. Stubići nose betonsku ploču što sugerira vijenac grčkih hramova.

Natpis: Mlada nježna si
preminula duboke
rane u nama ostavila
ostavljajući mužu i
djeci vječiti bol
????? ko će nas
Tješiti za gubitak
Tvoj
???

Regina Papo
17/10 1918

Nadgrobnik br. **64** je kamena stela završena prelomljenim lukom širine 33, debljine 8 cm i ukupne visine 74 cm. Stela je izvedena sa postoljem. Motiv: žalosna vrba. U plitkoj niši izvedenoj sa prednje strane koja u potpunosti prati oblik stele nalazi se dvojezični natpis.

Natpis:

Hier ruht
Olga Fridmann
30/11.1906 16/8.1908

Nadgrobnik br. **66** – Položeni nadgrobnik (ploča) podrazumijeva postolje na koje je postavljen razvijeni svitak Tore. Posmatrano iz profila svitak je ukrašen floralnim motivom vinove loze, te s dvije rozete – manjom na držačima svitka i većom u vrhu svitka. Nadgrobnik je izveden u betonu ukupnih dimenzija 130 x 75 x 75 cm.

Nadgrobnik br. **67** izveden je u formi stuba od klesanog kamena sa zabatnim završetkom. Dimenzije stuba iznose 30 x 16 x 80 cm. Motiv: žalosna vrba.

Natpis:

Hier ruth
Josef
Landesman
geb: 11.7.1904.
gest: 8.3.1906.

Nadgrobnik br. **71** je betonska stela širine 31, debljine 8 cm i visine 88 cm. Stela je zabatno završena. Natpis na hebrejskom.

Nadgrobnik br. **73** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dužine 93 cm i širine 45 cm.

Nadgrobnik br. **76** izveden je u formi nižeg obeliska od klesanog kamena. Obelisk je postavljen na viši postament sa izvedenom nišom. Motiv: tužna vrba. Natpis:

Hier ruht

*Rudolf Blatt
Geb 30.06.1899.
Geft 18.02.1901*

Nadgrobnik br. **79** je položen kameni sanduk sa lučnim završetkom dužine 185 cm i širine 87 cm.

Nadgrobnik br. **80** je u formi obeliska sa postoljem širine 50 cm i debljine 30 cm. Motiv: žalosna vrba. Natpis dvojezičan.

*Fed Pollak
1901.*

Nadgrobnik br. **82** je položen kameni sanduk sa lučnim završetkom i postoljem. Dužina sanduka iznosi 162 cm a širina 64 cm.

Nadgrobnik br. **83** je kamena stela završena lučnim izbočenjem širine 41 cm i debljine 13 cm. Ukupna visina stele iznosi 95 cm. Natpis je nečitljiv.

Nadgrobnik br. **84** izveden je u formi stele sa zabatnim završetkom i niskim postoljem. Izrađena je od betona širine 31 cm i debljine 9 cm. Motiv žalosna vrba. Natpis dvojezičan.

Natpis:

*Ovde počiva
Student
Juda isak
Alkalaj
Umro 6. V 1907*

U starosti od 19 godina

Nadgrobnik br. **85** je položen kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 179 x 45 x 68 cm. Evidentirana je niša na prednjoj strani sanduka.

Nadgrobnik br. **87** je položen kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 170 x 63 x 55 cm. Na čeonj strani evidentirani su fragmenti ploče od fino klesanog kamena.

Nadgrobnik br. **88** izveden je u formi stele zabatno završene i sa postoljem dimenzija 39 x 8 x 128 cm. Natpis na hebrejskom.

Nadgrobnik br. **89** izveden je u formi stele za stiliziranim završetkom. Završetak je profilirano lučno ispupčenje nad kojim je izvedena stilizirana kapa. Stela je širine 47 cm i 9 cm debljine. Natpis nije čitljiv osim što je moguće pročitati godine 1865. i 1898.

Nadgrobnik br. **93** je stela širine 56 cm i 8 cm debljine izrađena od kamena pješčara. Stela je završena lučnim izbočenjem. Unutar niše nalazi se dvojezični natpis. Motiv: tužna vrba. Natpis:

*Hier ruhet
Katharina Scheinberger
Gest im 72. lebens jahre
Am 24. novembar
1904*

Friede ihrer Asche

Nadgrobnik br. **97** izveden je u formi stele dimenzija 46 x 11 x 125 cm. Stela je izrađena sa postoljem. Materijal: kamen pješčar. Motiv žalosna vrba. Stela je rasčlanjena na tri dijela koja sugeriraju postolje, ploču sa tekstom te završetak u formi lučnog izbočenja flankiran istacima. Unutar lučnog izbočenja ugraviran je simbol žalosne vrbe. Formu luka prati profilacija prema unutra.

Natpis:

*Hier ruht
Pinkas
Wasserstein
Geb 1870. gest. 11. Mai 1917.*

Ruhe seiner Asche je ispisano na postolju.

Nadgrobnik br. **98** je stela završena zabatom i sa postoljem širine 35 i debljine 10 cm.

Natpis:

*Hier ruht
Emilie
Wasserstein
Geboren 26.3.1910.
Gestorben 3.12.1922
Triede ihre Asche*

Nadgrobnik br. **99** je stela završena zabatom dimenzija 39 x 9 x 117 cm. Izvedena je na postolju. Dvojezičan natpis.

*Vilim
Reisberg*

Nadgrobnik br. **100** je dvostruki nadgrobnik u obliku stele ukupnih dimenzija 91 x 14 x 155 cm. Stela je izvedena u formi gotičke bifore s prelomljenim lukovima. Na vrh "bifore" postavljena je lijepo izvedena školja, uobičajen motiv secesijskog dekorativnog programa. Rubovi koji sugeriraju formu bifore su minucijozno profilirani srolikom formom dok je tekst hebrejskim pismom uklesan u ploču izvedenu od mermera. Iznad natpisa koji govore o umrlim izvedeno je drvo žalosne vrbe, dok je na polju između otvora bifore isklesan simbol u formi grba.

Natpis:

*Sier ruhen
Elieser und Mirl
Wasserstein
St. 18. ?eb - 1911*

Nadgrobnik br. **103** izveden je u formi stele izrađene od kamena pješčara. Širina stele iznosi 46 cm, debljina 20 cm. Stela je izvedena sa postoljem. Natpis dvojezičan. Motiv žalosna vrba.

Natpis:

*Hier ruht
Adolf Blam
Verschied
Am 30. april 1915
25 Jahre alt*

*Beweint von seinen Geschwistern
Sein Andenken sei gesegnet*

Nadgrobnik br. **108** je u formi horizontalne betonske ploče 73 x 173 x 23 cm sa postoljem.

Nadgrobnik br. **109** je zajednički nadgrobnik porodične grobnice izveden u formi stele sa zabatnim završetkom. Ukupna visina stele iznosi 167 cm, širina 50 cm i debljina 40 cm. Stela je izvedena na niskom postolju a potom na visokom. Motiv vrč.

Natpis:

JOSIP THAU

*vet inspektor
Rodj 26 VIII 1847
Umro 30 X 1918
Počivaj u miru!*

Drugi natpis izveden je na visokom postolju i glasi:

*HENRIETTE THAU
Rodj 30 novembra 1855
Umrta 25 aprila 1933
Počivala u miru!*

Nadgrobnik br. **110** izveden je u formi horizontalne betonske ploče sa postoljem ukupnih dimenzija 209 x 107 cm. Potpuno prekriven mahovinom.

Nadgrobnik br. **112** izveden je u formi stele širine 41 cm i debljine 9 cm sa postoljem. Izrađen je od klesanog kamena pješčara.

Natpis:

*Hier ruhet
Moriz A?????
Gelebt 48 Jahrr
1919.*

Nadgrobnik br. **117** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 185 x 58 x 52 cm. Sanduk je izveden sa postoljem. Evidentiran je natpis na hebrejskom unutar niše čeone strane sanduka.

Nadgrobnik br. **119** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dužine 170 cm, širine 69 cm. Sanduk je izveden sa postoljem.

Nadgrobnik br. **120** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 163 x 69 x 60 cm. Sanduk je izveden sa postoljem.

Nadgrobnik br. **122** je betonska stela sa zabatnim završetkom i postoljem. Širina stele iznosi 40 cm, a debljina 10 cm. Natpis dvojezičan.

Natpis:

*Isak Lobl
Umro 26 IX 1921*

Nadgrobnik **126** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 164 x 66 x 47 cm.

Nadgrobnik br. **127** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 159 x 68 x 53 cm. Sanduk je izveden sa postoljem.

Nadgrobnik br. **128** izveden je u formi obeliska. Dvojezičan natpis.

Natpis:

*Ovdje počiva
Naša mila majka
Boena Papo
Rođena 1882
Umrta 26. jan 1930
Lahka joj zemlja*

Nadgrobnik br. **130** je betonska stela širine 43, debljine 10 cm i ukupne visine 139 cm.

Natpis:

*Estera Bararon
Preminula 12 oktobra 1931*

Nadgrobnik br. **131** je stela visine 172 cm izrađena od betona. Stela je završena zabatnim završetkom. Na vrhu stele nalazi se motiv Davidove zvijezde unutar kojeg se nalazila fotografija pokojnika.

Natpis:

*LEZO KONFINO
Rođen 6. XII 1889
Umro 1. XII 1932.
Počivaj u miru*

Nadgrobnik br. **132** je stela ukupne visine 170 cm izrađena od betona. Natpis:

*Josef Lecker
Gest am 3. janner 1933
Friede seiner asche*

Nadgrobnik br. **134** je betonska stela sa zabatnim završetkom. Josef Laufer 1931.

Nadgrobnik br. **135** je betonska stela sa zabatnim završetkom. Herman Laufer 1938.

Nadgrobnik br. **136** je betonska stela sa zabatnim završetkom. Motiv Davidova zvijezda.

Natpis:

*Ovde počiva
Salamon abinun
Umro u 88 god života
23 VIII 1939*

Nadgrobnik br. **138** je stela sa zabatnim završetkom izrađena od betona. Natpis:

*Ovde počiva
Naš dragi otac
Salamon I
Altarac
Rođen 1865 god
Umro 7. marta 1941. god
7 adara 5701
Počivao u miru*

Nadgrobnik br. **141** podrazumijeva dvije ploče sa uklesanim imenima preminulih koje su postavljene na sarkofag izveden u betonu. Ploče su lučno završene, a svojom formom sugeriraju tradicionalne nadgrobnike bosanskohercegovačkih jevreja. Forma tradicionalnog nadgrobnika stilizirana je na način da je blagi pad visine od natpisa, tj. prednjeg dijela do stražnjeg dijela spomenika sada naglašen.

Natpisi:

*Ovdje počiva
Aron Schonwald
Preminuo dne 3 jan
U 78. godini života
Mir pepelu njegovom*

*Ovdje počiva
Pobožna i cijenjena majka
Baba i prababa
Mazalta Aron
Schonwald rođ. Pinto
Preminula 30. XII 1940.*

Mir njezinom pepelu!

Nadgrobnik br. **146** je betonska stela zabatno završena širine 45 cm i 10 cm debljine. Izvedena je na dva postolja. Natpis je djelomično čitljiv.

Ovde počiva

Rebeka Lobel

Nadgrobnik br. **147** je betonska stela zabatno završena širine 45 cm i debljine 10 cm. Izvedena je na dva postolja. Natpis je djelomično čitljiv.

Ovde počiva

Jakob Lobel

Nadgrobnik br. **148** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 173 x 61 cm. Izveden je sa postoljem.

Nadgrobnik br. **149** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 174 x 76 x 42 cm. Na čonoj strani sanduka evidentirana je niša, ali bez natpisa.

Nadgrobnik br. **150** izveden je u formi obeliska na dva postolja. Izrađen je od crnog mermera. Natpis na obelisku nije čitljiv.

Nadgrobnik br. **151** izveden je u formi stele sa zabatnim završetkom. Izvedena je na niskom a potom vitkom visokom postolju. Izrađena je od betona. Širina stele iznosi 40 cm a debljina 10 cm. Dvojezičan natpis. Natpis nije čitljiv.

Nadgrobnik br. **155** je položeni kameni sanduk sa lučnim završetkom dimenzija 155 x 60 x 62 cm. Sanduk je izveden sa visokim postoljem. Unutar niše čeone strane evidentiran je natpis pisan hebrejskim pismom.

Nadgrobnik br. **159** izveden je u formi betonske stele zabatno završene u kombinaciji sa horizontalnom pločom. Stela je izvedena sa postoljem. Ukupne dimenzije grobnog mjesta izvedenog u betonu iznosi 235 x 122 cm. Dvojezični natpis.

Natpis:

Ovde počiva

Moše A Salom

Rođen 1845 god

Umro 19 x 1939 god

Počivaj u miru!

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Prema evidenciji Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, dobro je bilo evidentirano pod sljedećim nazivom:

- Jevrejsko groblje, Tuzla.

Dobro nije bilo zaštićeno od Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH²¹.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nema podataka.

5. Sadašnje stanje dobra

---

²¹ Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, broj: 07-40-4-481-1/18, od 07. 02. 2018.

Za predmetni lokalitet nije donesen regulacioni plan niti plan parcelacije.

Groblje se nalazi u veoma lošem stanju. Vidljive su deformacije tla nastale slijeganjem terena, a koje su posljedica eksploatacije soli.

Na licu mjesta je uočen veliki broj nadgrobnika koji su oštećeni, oboreni, prelomljeni ili su utonuli u zemlju. Evidentirano je prisustvo mikropukotina, manjih i većih pukotina na kamenim površinama nadgrobnika kao i veća oštećenja. Groblje je u cijelosti zaraslo u nisko rastinje, a prisutno je mnogo većeg samoniklog drveća rastinja oko nadgrobnika. Također je na nadgrobnicima evidentirano prisustvo mahovine i lišajeva. Pojedini nadgrobnici su nagnuti ili pomijerani iz svog ležišta. Na više mjesta je primjetno oštećenje ograde groblja za koju je potrebna potpuna sanacija. Vrata koja čine ulaznu kapiju u groblje su dotrajala.

6. Specifični rizici Uvidom u prostorni plan Grada Tuzla za period 2010–2030. godine ("Sl. glasnik Grada Tuzla", br. 3/14) utvrđeno je da se k.č. broj 2474 KO Tuzla II nalazi u obuhvatu "Zone sa izraženim deformacijama slijeganja kao posljedica eksploatacije soli", namjena – groblje.

- Deformacije nastale slijeganjem tla
- klizište
- nepovoljni vremenski utjecaji,
- samonikla vegetacija.

III – ZAKLJUČAK

U skladu sa svim naprijed navedenim, Komisija je donijela odluku o proglašenju grobljanske cjeline – Jevrejsko groblje na lokalitetu Borić u Tuzli, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Nakon izvršene valorizacije u skladu sa Pravilnikom o kriterijima vrednovanja dobara, podjeli po predmetu pravne zaštite i postupku kategorizacije nacionalnih spomenika ("Službeni glasnik BiH", broj 47/18), nacionalni spomenik je svrstan u kategoriju "nacionalni spomenik od izuzetnog značaja za Bosnu i Hercegovinu".

Nacionalni spomenici od izuzetnog značaja za Bosnu i Hercegovinu su dobra koja:

- Posjeduju izuzetno visoko izražene vrijednosti (društvenu, historijsku, dokumentarnu ili umjetničku i estetsku)
- Posjeduju izuzetno visok stepen autentičnosti (minimalno tri atributa autentičnosti) i integriteta (minimalno dva atributa integriteta)
- Predstavljaju jedinstven i/ili izuzetno reprezentativan primjer određenog tipa ili stila.

Jevrejsko groblje u Tuzli posjeduje izuzetno visoko izražene vrijednosti:

- historijsku vrijednost dobra – svjedoči o prisutnosti Jevreja i njihovom životu u Tuzli od XIX stoljeća;
- društvenu vrijednost – vrijednost za zajednicu kroz ontološku, simboličku, tradicionalnu vrijednost, te vezanost za rituale sahranjivanja. Groblje je bilo zajedničko i za Sefarde i Aškenaze.

- dokumentarnu vrijednost – nacionalni spomenik je jedno od najbolje očuvanih materijalnih svjedočanstava o tradiciji, kulturi kao i o tipičnom načinu života Jevreja u BiH, kao i svjedočanstvo o historijskim mijenama u 19. stoljeću izazvanim većim

doseljavanjem Jevreja u vrijeme austro-ugarske uprave. Natpisi na nadgrobnicima čine izuzetno vrijedan dokument o porodicama koje su živjele u Tuzli od kraja 19. stoljeća. Raznovrsni oblici nadgrobnika, ukrasi, simboli i natpisi predstavljaju svjedočanstvo o tipu, stilu i regionalnom izrazu sepulkralne umjetnosti.

- umjetničku i estetsku vrijednost – ogleda se kroz prostornu organizaciju nadgrobnika, kvalitet obrade i proporcijske odnose, primijenjene ukrase, natpise i simbole.

Jevrejsko groblje je sačuvalo visok stepen autentičnosti kroz sljedeće attribute: oblik i dizajn nadgrobnika, materijal i sadržaj, namjenu i upotrebu, položaj i smještaj u prostoru, duh i osjećanja (The Nara Document on Authenticity, 1994., ICOMOS).

Integritet Jevrejskog groblja ogleda se u njegovoj fizičkoj cjelovitosti, homogenosti i kompletnosti kao grobljanske cjeline. Očuvanju integriteta prijete utjecaji navedeni u specifičnim rizicima.

Jevrejsko groblje u Tuzli predstavlja rijedak očuvan i reprezentativan primjer sepulkralne umjetnosti u jevrejskoj zajednici u BiH. Raznovrsnost nadgrobnika, kroz karakteristične oblike i dizajn, zastupljena je od najstarijih sefardskih nadgrobnika u formi položenih kamenih sanduka do u novijem oblikovanju po uzoru na one nastale u zapadnoj Evropi.

Sastavni dio ove odluke su:

- a) Imovinsko-vlasnička dokumentacija
- b) Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra
- c) Fotodokumentacija
- d) Tehnička dokumentacija
  - Geodetski snimak.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1966. Dr. Josef Konforti, Jevreji u unutrašnjosti Bosne i Hercegovine: Travnički Jevreji, *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, NP "Oslobođenje", Sarajevo, 1966.
- 1987. Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.
- 1987. Vedrana Gotovac, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Muzej Grada Sarajeva, 1987.
- 1996. Cadik Danon, ZBIRKA POJMOVA IZ JUDAIZMA, Izdanje Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije Beograd
- 2004. Hadžibegović, Iljas, Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća, Institut za historiju u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
- 2007. Eli Tauber, *Ilustrovani leksikon judaizma (Istorija, religija, običaji)*. Sarajevo: Magistrat, 2007.

2015. Anisa Hasanhodžić, Rifet Rustemović; Tragovima naših komšija, Jevreji u BiH i holokaust, Institut za historiju, Sarajevo.

Nositeljica istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Nermina Katkić, diplomirana inženjerka arhitekture,
stručna savjetnica za graditeljsko naslijeđe
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*